

БЕСТСЕЛЕР THE NEW YORK TIMES

Бестселер THE NEW YORK TIMES

Кондоліза Райс — американський політик та дипломат, лідер Республіканської партії, Державний секретар США (2005—2009), Радник Президента США Джорджа Буша з національної безпеки, одна з найвідоміших політиків сучасності.

Чого можуть навчити минулі події, чим вони були і є корисні для розвитку демократії? Чи дійсно індивідуальна свобода відступає нині на другий план? Що зобов'язана давати демократія? Одна з найсильніших, найавторитетніших політиків сучасності ділиться спогадами та порадами, як рухатися до справжньої демократії. Книжка містить аналіз ситуації у світі, думки щодо вибору шляху країн, які розвиваються, пояснення політичних процесів недалекого минулого та їхнього впливу на наше майбутнє. Кондоліза Райс висуває ідеї, що ґрунтуються на її досвіді як політика, науковця та громадянки. Це уроки демократії для всіх країн світу, що її потребують, — від Росії, Польщі та України до Кенії, Колумбії та Близького Сходу.

Свобода не втратила своєї привабливості. Але завдання встановлення і підтримки демократичних інститутів для її захисту важке й потребує чимало часу. Поступ рідко буває дорогою в одному напрямку. Авторитарне правління може закінчитися раптово, а встановлення демократичних інститутів — ні.

Кондоліза Райс

www.bookclub.ua

ISBN 978-617-12-4137-4

9 786171 241374

КОНДОЛІЗА РАЙС | ДЕМОКРАТІЯ

ДЕМОКРАТІЯ КОНДОЛІЗА РАЙС

ЦЯ КНИГА БУДЕ ІНФОРМАТИВНОЮ І ЗРОЗУМІЛОЮ ДЛЯ ЧИТАЧІВ,
ЯКІ ЦІКАВЛЯТЬСЯ ІСТОРІЄЮ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ ТА УРЯДІВ.

LIBRARY JOURNAL

CONDOLEEZZA
RICE

D E M O C R A C Y

T W E L V E

NEW YORK BOSTON

КОНДОЛІЗА РАЙС

Д Е М О К Р А Т І Я

УДК 323/324
ББК 66.2(0)
Р18

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Перекладено за виданням:
Rice C. Democracy. Stories from the Long Road to Freedom /
Condoleezza Rice. — New York :
Twelve, 2017. — 496 p.

Переклад з англійської *Леся Герасимчука*

Фото для обкладинки люб'язно надано
Стенфордським університетом

Дизайнер обкладинки *Аліна Ачкасова*

Науково-популярне видання

РАЙС Кондоліза
Демократія

Керівник проекту *С. І. Мозгова*
Відповідальний за випуск *К. В. Озерова*
Редактор *О. Г. Руда*
Художній редактор *А. В. Ачкасова*
Технічний редактор *В. Г. Сєвляхов*
Коректор *Н. О. Міценко*

Підписано до друку 11.10.2017.
Формат 60х90/16. Друк офсетний.
Гарнітура «Bookman Old Style». Ум. друк. арк. 20.
Наклад 3000 пр. Зам. № .

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а
E-mail: corp@bookclub.ua

Віддруковано у ПАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»
09117, м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, 4
впроваджена система управління якістю
згідно з міжнародним стандартом DIN EN ISO 9001:2000

ISBN 978-617-12-4137-4
ISBN 978-1-4555-4018-1 (англ.)

© Condoleezza Rice, 2017
© Nemiro Ltd, видання українською мовою, 2018
© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», переклад і художнє оформлення, 2018

*Моїм батькам.
Моїм предкам, які попри все продовжували
вірити в обіцяне Конституцією.
А також усім тим, хто прагне гідності,
яку може дати лише свобода*

Я подолав довгий шлях до свободи. Намагався не спотикатися; бувало, дорогою не так ступав. Проте мені відкрився секрет, що, зійшовши на високу гору, ви бачите попереду багато інших гір, на які треба зійти. Я на хвилину там зупинився, щоб перепочити, щоб поглянути на величні перспективи й озирнутися на пройдене. Але мій віддих тривав лише мить, бо зі свободою приходить відповідальність, і я не зволікатиму, тому що довга моя дорога ще не скінчилася.

*Нельсон Мандела.
Довга дорога до свободи. 1995*

ЗМІСТ

Пролог.....	10
Вступ. Чи відступає свобода?	12
Розділ 1. Американський досвід	27
Розділ 2. Росія і значення історії	58
Розділ 3. Воєнний стан і початок польської демократії	98
Розділ 4. Україна: «штучна країна»?	124
Розділ 5. Кенія: «Рятуйте нашу улюблену країну»	148
Розділ 6. Колумбія: доба демократичної безпеки	173
Розділ 7. Близький Схід: чи може демократія існувати в казані?	195
Розділ 8. Чи такі вже погані прихильники авторитаризму?	271
Розділ 9. Що зобов'язана давати демократія?	286
Розділ 10. «Демократія — це найгірше... за винятком усієї решти»	296
Епілог. Вони звертатимуться до Америки	306
2016.....	311
Подяки.....	315
Бібліографія.....	318
Про автора.....	320

ПРОЛОГ

Лайза, Крістен і я надто довго пробули в Москві й раді були вже вирушити додому. Аж ось незапланована посадка у Варшаві. Через гучномовець нам оголосили: «Залишайте всі свої речі й виходьте з літака». Ми просиділи багато годин в аеропорту перелякані, гадаючи, що нас заарештували за якийсь злочин. То був 1979 рік, і ми, троє американських дівчат, перебували в комуністичній країні. Здавалося, минула вічність, аж нарешті сказали, що можна повернутися до літака. Він злетів, а коли приземлився в Парижі — там пересадка на рейс до США, а саме місто безпечно розташоване в Західній Європі, — ми розридалися.

Через десять років, у липні 1989-го, я знову відвідала Польщу, але цього разу з президентом Джорджем Г. В. Бушем. Михайло Горбачов був генеральним секретарем Комуністичної партії і переписував правила поведінки для Східної Європи, послаблюючи обмеження, запроваджені московською владою. Тепер Польща була зовсім іншою. У перший вечір нашого візиту ми перебували у Варшаві, де стали гістьми вмираючої комуністичної партії. Під час урочистого обіду згасло світло — чудова метафора для близького упокоєння режиму.

Наступного дня ми поїхали до Гданська, в гості до «Солідарності» та її засновника Леха Валенси. Це була нова Польща, яка переживала драматичні й стрімкі зміни. Ми вийшли на міський майдан, де зібралося сто тисяч польських робітників. Вони вимагували американськими стягами й вигукували: «Буш, Буш, Буш... Свобода, Свобода, Свобода».

Я звернулася до свого колеги з Ради національної безпеки Роберта Блеквілла: «Це не зовсім те, що Маркс мав на увазі, коли говорив: “Робітники усього світу, єднайтеся!”¹. Але їм справді “нічого було втрачати, крім власних кайданів”». Через два місяці на зміну комуністичному уряду прийшов уряд на чолі з «Солідарністю». Це сталося з карколомною швидкістю.

Революції, що почалися того літа з Польщі й поширилися майже всією Східною Європою, відбувалися з мінімальним кровопролиттям і за максимальної підтримки народу. В Румунії владу

---

¹ У Карла Маркса та Фрідріха Енгельса це гасло звучало трохи інакше: «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!» (Тут і далі прим. перекл., якщо не вказано інше.)

довелося силою виривати з рук Ніколае Чаушеску; він чинив опір і намагався втекти, проте зрештою революціонери його стратили. На Балканах розпад Югославії спричинив міжетнічне напруження та насильство, і ця спадщина відчувається ще й сьогодні. Демократичні перетворення в Росії спочатку обіцяли багато, але згодом зазнали цілковитого краху, і тепер їм на зміну прийшло автократичне правління й експансіоністська зовнішня політика Владіміра Путіна. Однак, не беручи до уваги ці важливі винятки, можна сказати, що завершення Холодної війни між США та СРСР породило кілька консолідованих демократій і що нині цей регіон переважно мирний.

Змагання за свободу на широких теренах Близького Сходу й Північної Африки були набагато бурхливішими. І в досі нестабільних Афганістані та Іраку, де США із союзниками допомагали створити перші вільно обрані уряди, і в Сирії, яка занурилася в громадянську війну, і в Єгипті, де «пробудження» майдану Тахрір перетворилося на термідор військового перевороту, сьогодні панують розруха, насильство та непевність. У Туреччині, що розташована між Європою й мусульманським світом, нещодавно відбулася спроба військового перевороту, після чого розпочалися переслідування. І там, і по всьому Близькому Сходу громадяни та їхні уряди виборюють собі якесь поєднання релігійних переконань і особистої свободи. Нині увесь цей регіон вирує.

Мені пощастило стати свідком цих двох великих повстань проти гнобителів: кінець СРСР наприкінці ХХ століття і пробудження свободи на Близькому Сході на початку ХХІ століття. Я спостерігала, як люди в Африці, Азії та Латинській Америці наполягали на свободі — може, з меншим драматизмом, ніж на Близькому Сході, але з не меншою пристрастю. А в дитинстві я бачила ще одне визначне прокидання: друге відкриття Америки, коли рух за громадянські права розгортався в моєму рідному місті Бірмінгемі, що в штаті Алабама. Аж і на таких, як я, поширилося знакове «Ми — народ».

Ці події навчили мене, що немає більш зворушливої миті, ніж та, коли люди виборюють для себе права й свободи. Ця мить необхідна, правильна й неунікна. Вона також лячна, руйнівна й хаотична. І те, що ступає за нею, виявляється величезним тягарем.

Чи відступає свобода?

Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною асамблеєю ООН в 1948 році, містила перелік невід'ємних прав: кожен має право на життя, свободу й особисту недоторканність. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії. Кожен має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення, на свободу мирних зборів і асоціацій, право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників. Декларація не використовує термін «демократія», але йдеться в ній саме про це.

Навіть безумовно авторитарні правителі удають створення в себе демократії за допомогою фальсифікації виборів або розширюючи значення терміна «права» так, щоб він обіймав і поняття забезпечуваних благ, як-от процвітання. Легітимності або просто подоби легітимності прагнуть навіть ті, хто не служить волі народу. У жовтні 2002 року, за кілька місяців до свого падіння, Саддам Хусейн проводив вибори в Іраку. (У бюлетенях він був єдиним кандидатом, який здобув 100 % голосів при явці теж близько 100 %.) Хтось скаже, що вони насправді правлять за вказівкою з неба, хоча в минулому це було цілком прийнятним. Французький Король-Сонце Луї XIV проголосив: «Держава — це я». Він один із багатьох монархів в історії, які заявляли, буцімт вони правлять за божественним правом.

Попри те що голоси на підтримку ідеї демократії почали звучати набагато гучніше, сьогодні ми бачимо більше скептицизму щодо практичної її реалізації та здійсненності. У наукових працях і популярних судженнях міститься чимало декларацій, нібито демократія відступає або, як вважає мій колега зі Стенфорду, перебуває в рецесії¹.

---

¹ Larry Diamond, «Facing Up to the Democratic Recession», *Journal of Democracy*, January 2015 (Vol. 26, No. 1), 141—155. (Прим. авт.)

Такий песимізм цілком зрозумілий, особливо з огляду на події на Близькому Сході, де обіцянки Арабської весни зазнали повного краху. Якщо й залишаються підстави для оптимізму, то вони — у визнанні факту, що люди досі хочуть самі собою правити. Активісти за демократію в Гонконгу і в континентальному Китаї ризикують наразитися на переслідування та арешти, якщо й далі продовжуватимуть свою справу. На виборах утворюються довжезні черги з тих, хто йде голосувати вперше, навіть у найбільш освічених і найменш освічених народів Африки, а також іноді попри погрози терористів — у таких країнах, як Афганістан чи Ірак. Яким би не було їхнє життєве становище, людей приваблює ідея, що вони самі мають визначати власну долю. Тоді як ті з нас, хто живе за умов свободи, за іронією долі висловлюють скепсис щодо обіцянок свободи, люди, які таких умов не мають, налаштовані здобувати її.

Свобода не втратила своєї привабливості. Але завдання встановлення й підтримки демократичних інститутів для її захисту — важке й потребує чимало часу. Поступ рідко буває дорогою в одному напрямку. Авторитарне правління може закінчитися раптово, а встановлення демократичних інститутів — ні.

Цьому протидіє чимало несприятливих сил; частина з них належить старому ладу, а деякі вивільняються внаслідок припинення

репресій — вони ладні напасти на демократичні інститути й задушити їх ще у сповитку. Кожна нова демократія має досвід балансування на грані смерті, коли в критичні моменти випробовується інституційна структура, яка залежно від реакції зміцнюється чи послаблюється. Навіть найуспішніші світові демократії (включно з нашою) можуть вказати на такі моменти — від громадянської війни до руху за громадянські права. Жоден перехід до демократії не буває відразу успішним чи програшним.

Риштовання демократії

Демократія потребує збалансованості в багатьох сферах: між виконавчою, законодавчою і судовою гілками влади; між централізованою владою і регіональною відповідальністю; між цивільними й військовими очільниками; між правами особи й групи; між державою та суспільством. У чинних демократіях захистом цієї рівноваги переймаються інститути. Громадяни мають довіряти їм як арбітрам у суперечках і за необхідності — як механізмам змін.

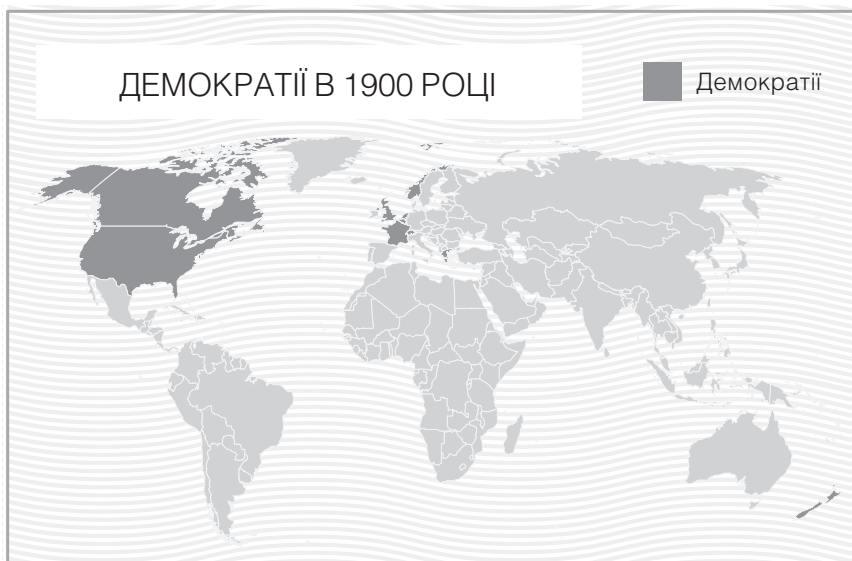
Соціологи завжди підкреслювали важливість інститутів для політичного й економічного розвитку¹. 1990 року американський політ-економіст Дуглас Норт дав стислу дефініцію інститутів. Він назвав їх правилами гри в суспільстві, або, іншими словами, «схемами примусу, які люди розробили для упорядкування взаємодій у суспільстві»².

---

¹ Багато видатних учених підкреслювали роль інститутів у політичному й економічному розвитку, навіть якщо не сходилися на деталях самих процесів. Концепція демократії в цій книжці, а також різних типів недемократичних режимів, на яких ми зупинилися у вступі, спирається саме на ці підвалини. Використовуючи визначення інститутів Дугласа Норта як «правил гри», що «структурують стимули», роль інститутів у книжці потрактована як механізм для переговорів. У ній також визначено їхнє відношення до спроможності держави, що перегукується з працями Семюела Гантінгтона і Френсіса Фукуями, які зосередилися на тому, як інститути допомагають владнню, без чого неможливий ні політичний, ні економічний розвиток. Типологія книжки велику вагу покладає на інституціональний простір, що надається різним діячам і визначає ступінь, до якого вони можуть перейматися політичними проблемами. У цьому питанні є схожість із працями Дугласа Норта, Джона Джозефа Волліса та Баррі Р. Вайнгеста, які протиставляли суспільства «вільного доступу» суспільствам «обмеженого доступу», а також із роботами Дарона Ейсмюлу й Джеймса А. Робінсона, які писали про «інклюзивні» та «екстрактивні» інститути. Такі концепції назагал вкладаються в значення термінів «демократія» і «не-демократія», що використовуються в цій книжці. (Прим. авт.)

² Douglass C. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), 3. (Прим. авт.)

З самого початку формальний захист — як-от визначені конституцією організації, закони, процедури, правила — можуть відбивати домовленості між різними групами суспільства. У такому випадку вони можуть виявитися недосконалими й часом суперечливими. У перспективі це породжує протиріччя. Спочатку кожна демократія має вади. І жодна демократія ніколи не стає досконалою. Йдеться, власне, не про досконалість, а про те, як недосконала система виживає, йде вперед і зміцнюється.

Ба більше, ці «схеми примусу, які розробили люди», спочатку є просто словами на папері. Загадка полягає в тому, як вони насправді «упорядковують взаємодії в суспільстві». Тобто як інститути легалізуються в очах громадянина і легалізуються настільки, що стають механізмом, за допомогою якого люди сподіваються на захист і зміни?

Мету ми знаємо: соціально-політичні порушення відбуваються в межах самих інститутів. Тоді як деякі маргінальні елементи можуть функціонувати поза ними, більшість людей вірить, буцім вони відповідають своїм цільовим установкам. Парадокс демократії в тому, що її стабільність обумовлена відкритістю для рішучих змін унаслідок виборів, законодавчої роботи та соціальних акцій. Порушення вбудовується в саму тканину демократії.

Міф про «демократичну культуру»

Жодній нації або етнічній групі не бракує ДНК, щоб погодитися з цим парадоксом. Упродовж багатьох років безліч людей намагалися надати «культурні пояснення» тому, що деяким суспільствам чогось бракує для встановлення або підтримки демократії. Але цей міф не відповідає реаліям загальної привабливості демократії.

Колись гадали, буцімто латиноамериканцям більше пасують каудильйо, аніж президенти; для африканців кращий трибалізм; конфуціанські цінності конфліктували з догмами самоврядування. За багато років до цього німців сприймали як дуже мілітаризованих або сервільних, а нащадки слов'ян вважалися надто інфантильними у своєму ставленні до виборчого права.

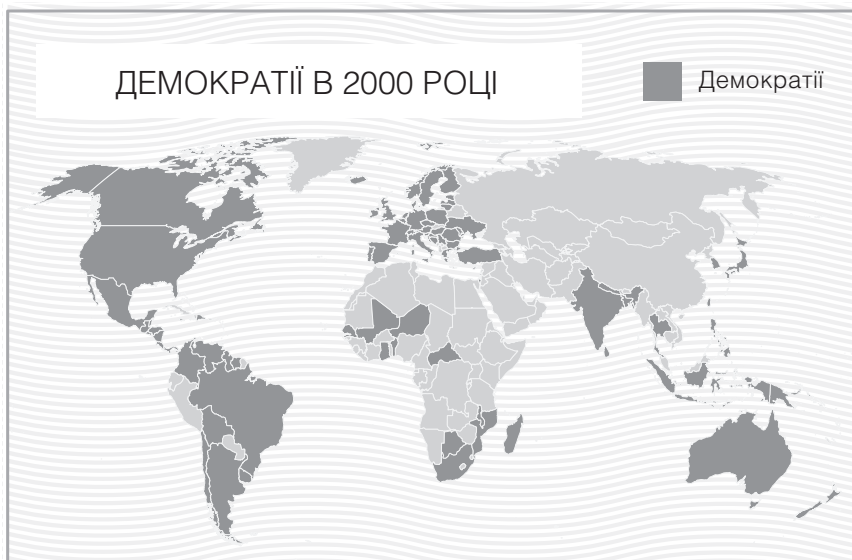
Такі расистські погляди спростовуються різними стабільними демократіями, зокрема в Чилі, Гані, Південній Кореї та європейськими. В Америці на той час уже з'явилися чорношкірі президент, два держсекретарі та два генеральні прокурори. Навіть якщо ці «культурні» марновірства й не витримали випробування часом, у повітрі досі висить питання: чому деякі народи змогли знайти рівновагу між розладом та стабільністю, що властива демократіям? Чи зумовлено це історичними обставинами? Чи це просто справа часу?

Учені запропонували низку відповідей на ці запитання. Поширена думка, що бідніші країни із нижчим рівнем освіти громадян мають менше шансів установити стабільну демократію.

Інші експерти зробили наголос на типі взаємодії між недемократичними режимами та їхньою протилежністю. Якщо старий режим не повалений силоміць, а відступає внаслідок переговорів, то шанси на успіх зростають.

Нарешті, ще є фактор стану суспільства. Стабільності легше досягає моноетнічне населення. Якщо громадянське суспільство — усі приватні та неурядові групи, асоціації, інститути в країні — добре розвинуте, то й риштування для нової демократії буде міцнішим.

На жаль, у реальному світі рідко зустрічаються такі іділічні умови. Якщо люди хочуть змінити свої обставини, вони навряд чи чекатимуть на досягнення належного рівня ВВП. Інколи старий режим доводиться валити силоміць. Моноетнічне населення — це рідкість. Частіше революції починаються через уярмлення однієї групи іншою. Громадянському суспільству важко розвиватися за репресивних режимів. Система стримувань і противаг працює найкраще, коли вона пов'язана з множинними джерелами — і з зовнішньою, і з внут-

рішньою роботою державних органів. Прихильники авторитаризму цілком розуміють це і спираються на відсутність добре розвинутого інституційного прошарку між населенням і ними. Вони вважають, що в юрби дуже розмиті уявлення про власні інтереси. Масами легко маніпулювати, що створює родючий ґрунт для таких популістів, як пероністи в Аргентині чи націонал-соціалісти в Німеччині.

Але якщо юрба самостійно зорганізується й переслідуватиме власний колективний інтерес за допомогою нових груп та асоціацій, це може стати ефективною протипагою і силою, орієнтованою на зміни. Тому від Москви й до Каракаса громадянське суспільство завжди перебуває під прицілом репресивних режимів.

Коротко кажучи, демократія, передусім на перших стадіях, буде заплутаною, недосконалою, здатною на помилки і крихкою. Питання не в тому, щоб створити ідеальні обставини, а в тому, як рухатися вперед за складних умов.

Усе залежить від того, з чого почати

Демократичні інститути народжуються не в історичному вакуумі. Ландшафт уже існує, коли з'являється нагода для змін — для демократичного прориву. Попри важливість таких фундаментальних

факторів, як ВВП і письменність, найбільш істотне для переходу до демократії — це створення інститутів і те, наскільки швидко вони впорядковують поведінку людей.

Нижче ми визначаємо чотири інституційні ландшафти. Це аналітично дискретні категорії, але насправді існують окремі накладання. Однак таке групування висвітлює інституційні можливості під час демократичного прориву: важливо виявити стан справ. Вибір, який роблять лідери, теж має значення, проте вони обмежені інституційним ландшафтом, у якому себе виражають.

Тип 1. Тоталітарний крах: інституційний вакуум

Тоталітаризм зачіпає всі аспекти життя: режим домінує на всьому просторі — від науки до спорту й мистецтв. Беніто Муссоліні вигадав термін *totalitario*¹, який мав означати «усе — в державі, ніхто й нічого поза державою, ніхто й нічого проти держави». Наявні інститути (партія «Баас» Саддама, націонал-соціалісти в Німеччині, Комуністична партія Сталіна) — це лишень інструменти режиму. У нацистській Німеччині наука служила «арійському ідеалу», просуваючи евгеніку й теорії расової вищості². У СРСР переслідувалися деякі найкращі радянські митці, як-от Шостакович і Прокоф'єв, бо їхня музика була недостатньо соціалістичною. Посіпаки Саддама Хусейна брутально поводитися з футболістами національної збірної через те, що їхні здобутки не звеличували режим.

Цим просякнуті всі аспекти життя. Часто-густо режими перетворюються на «культи особи» і все суспільство має виконувати примхи одного вождя. Найбільш яскравий приклад сьогодні — Північна Корея.

Коли режим обезголовлюється — часто за допомогою зовнішньої сили, — утворюється інституційна пустка, і мало що може каналізувати розбурхані пристрасті й марновірства населення. Це революції. Треба швидко будувати нові інститути. Всі вони майже позбавлені місцевого коріння. Між тривалим часом, потрібним для створення нових інститутів, і наявним вихідним матеріалом для цього — безодня.

Оскільки руйнівний досвід Афганістану, Іраку та Лівії ще свіжий у пам'яті, ці випадки розвалу тоталітарних режимів кидають

¹ Тотальний, тоталітарний.

² Нацистська Німеччина використовувала здобутки британських і американських учених.

тінь на розмови про виклики, що з'являються в разі переходу до демократії. Проте ці приклади — виняток, а не правило. Більшість — не така хаотична й різка, хоча й не менш важка.

Тип 2. Поступовий занепад тоталітарних режимів: інститути минулого залишаються

Комунізм умирав поволі. Радянські чиновники й населення послалися на застій. Тепер ми знаємо, що насправді то був занепад. Постійні кризи, бо уряд не спромігся забезпечити економічні вигоди, а також цикли реформ і репресій. Проте щоразу зростала відірваність партії від народу.

У регіоні на ситуацію реагували по-різному. Румунія вимагала незалежності в рамках радянського блоку, розігруючи націоналістичну карту й публічно наполягаючи на своїй непідлеглості Москві. Реформісти в Комуністичній партії Угорщини поклали край репресіям і перейшли до економічних реформ — до приватизації. Травма 1968 року примусила Комуністичну партію Чехословаччини притримуватися прорадянської лінії. Але в самій країні ті, хто пережив цей період, створили «Хартію 77» — рух інтелектуалів, які виступали за права людини та свободу. В Польщі, як побачимо далі, кілька разів чергувалися реформи й репресії. Лишень Східна Німеччина послідовно й неухильно дотримувалася твердої й безкомпромісної політики.

Поява Горбачова на посту генерального секретаря Комуністичної партії СРСР 1985 року прискорила ліберальні тренди в Центрально-Східній Європі. Новий радянський лідер заявив, що потрібні зміни. Він заохочував реформаторів в Угорщині та Польщі й критикував таких маруд, як Еріх Гонеккер у Східній Німеччині. Реформи зазвичай розпочинали комуністичні партії, але зі зростанням відкритості суспільства громадянські групи й незалежні політичні сили почали використовувати нові можливості.

У самому Радянському Союзі перебудова й гласність породили опозиційні групи і створили новий інституційний уклад, насамперед у Москві та Ленінграді. Подібно до цього події розвивалися й за межами Росії — в Україні, Грузії та країнах Балтії. Комуністичні інститути залишилися, включно з такими молодіжними організаціями, як Комсомол. І ще до самого розвалу Радянського Союзу в 1991 році ректори основних університетів не могли перебувати на посаді без підтримки партії.

Проте групи громадянського суспільства почали організовуватися за тематичним принципом — від захисту довкілля до захисту прав інвалідів. І громадський, культурний та економічний простір почав перетворюватися на простір політичний.

Горбачов не лише змінив ландшафт: він вивів населення з тіні репресій та страху. У цей період на кожному його повороті Радянський Союз не доклав достатньо зусиль, щоб змінити перебіг подій. А коли режим використав силу, як-от проти антирадянських демонстрацій у Тбілісі у квітні 1989 року і в країнах Балтії в 1991-му, то в критичний момент зупинився й відступив, що зробило опозицію ще сміливішою.

Тим часом зі зростанням популярності Бориса Єльцина з'явився інший набір інституцій — інституцій окремої російської держави в межах Радянського Союзу. Як і в інших радянських республіках, у Росії здавна були церемоніальне президентство та законодавча рада (*совет*). Проте ці організації, які існували лише на папері, мало що означали до реформ кінця 1980-х років. Власне, до того Росія і Радянський Союз були синонімами. Але Єльцин вдихнув життя в ці російські інститути, зі скандалом вийшовши із радянської Комуністичної партії в 1990 році, а тоді в 1991-му ставши президентом Росії. Далі події, що розвивалися, ґрунтовно змінили ландшафт.

Однак ще раніше були Гельсінські угоди 1975 року, які ніби дали радянцям те, що вони вважали великою політичною перемогою, а насправді створили безпечну нішу для центрально-східноєвропейського й радянського громадянського суспільства з регіональними реформаторами, котрі приєднувалися до американських і європейських колег під час семінарів і щорічних конференцій. Ці угоди мали три складники: економічний, безпековий і правозахисний. Радянський Союз хотів підкреслити перші два, але, на превеликий подив багатьох, підписав і правозахисний «кошик». Москва хибно вважала, що Захід легітимізував лад, який установався після Другої світової війни, та місце радянської держави в ньому. Але надання членам громадянського суспільства безпечної можливості кидати виклик своєму уряду виявилось троянським конем.

Ці фактори, історія яких розтяглася на десятиріччя, частково пояснюють, чому інституційний ландшафт був багатший на час прориву 1989—91 років. Спершу стався раптовий і ненасильницький розвал радянських потужностей у Східній Європі, підтрима-

ний прикладом руйнування Берлінського муру. Потім помер і Радянський Союз, а з його решток виокремилися нові незалежні держави. У якомусь розумінні плін подій був швидким, несподіваним і збудливим. Проте вихідний інституційний матеріал був, хоч і різною мірою, непоганим.

Тип 3. Авторитарні режими й боротьба за важливий політичний простір

На відміну від тоталітарних, авторитарні режими залишають простір для незалежних груп. Неурядові організації, бізнес-спільнота, університети, цільові групи жили з урядовцями в умовах незручного «холодного миру». І саме вони найпершими вимагали змін.

До певного моменту такі організації корисні для режиму. Престижні університети створюють інтелектуальний капітал, і їхня репутація є джерелом національної гордості. Потрібні й бізнес-еліти, які створюють робочі місця і сприяють економічному розвитку. Громадянське суспільство може стати промінцем світла темної ночі, висловлюючи погляди, які лідери мають почути, барометром публічного невдоволення. Проте існує межа, до якої режим їх толеруватиме. Справа в рівновазі: діяти доти, доки незалежні групи не починають становити загрозу, але без брутальності, яка може спровокувати різкий потужний удар у відповідь. Тож, попри те що відверті репресії залишаються варіантом вибору, доречніше вдаватися час від часу до тиску, як-от відправляти за ґрати провідних громадських діячів і журналістів, вчиняючи рейдерські захоплення їхніх офісів, або закривати газети чи блоги, аби підтвердити, що послідовна політика не дозволена.

Авторитарні режими не залишають сумнівів щодо того, хто контролює реальний політичний простір. Політичні партії можуть існувати, але не можуть діяти. Куба — одна з небагатьох однопартійних держав, що досі існують. Більшість авторитарних режимів мають певну подобу електоральних перегонів. Проте це лише фасад. У путінській Росії мало сумнівів у тому, що режим виграє. Парламенти не наважуються кинути виклик президенту. Суди ніколи не засудять члена сім'ї правителя або його політичних друзів. Військові й поліція наготові, аби зробити так, щоб жодні межі не були перейдені.

Тип 4. Квазідемократичні режими: крихкі й уразливі інститути

I, нарешті, де-не-де трапляється відкрита й активна політична сфера, але самі інститути незрілі й часто виглядають порожніми й корумпованими. У таких країнах, як Лівія, Туніс та Ірак, тільки-но почалася тривала боротьба за демократію. Демократичні інститути можуть із часом зміцнитися, але, якщо їх уважатимуть неефективними, може утворитися хибне коло: до них припинять звертатися, вони втратять довіру і їх почнуть ігнорувати. Хочеться думати, що для роботи їм потрібен лише гарний лідер. Проте більш схоже на те, що тільки за якихось вирішальних подій чи кризи вони можуть або показати себе, або виявитися непотрібними.

Аналітична проблема полягає в тому, що за наявності в ландшафті демократичних інститутів — партій, парламентів, судів, груп громадянського суспільства — без перевірки важко дізнатися, наскільки вони сильні чи слабкі.

На відміну від авторитарних режимів, вибори в квазідемократіях відносно вільні й чесні, і люди можуть змінювати своїх лідерів. Отже, можна сказати, що ці держави проходять принаймні одну важливу демократичну віху. Однак насправді вибори можуть виявити шпаруватість суспільства. Їхні результати часом заперечуються: є багато країн «50 на 50», де маржа між *за* і *проти* вкрай мала. Тому наступна віха вимагає — це після виборів. Чи виходять на вулиці кандидати й ті, хто їх підтримує? Чи робиться це в мирний спосіб? У найкращому випадку є інститути, які можуть дати відповідь — суди й виборчі комісії, котрі в змозі порушити зв'язки й наполягати на своєму вирокі.

Проте електоральна проблема — лише один елемент. Квазідемократичні держави перебувають у центрі рівноваги сил, потрібних для демократичного врядування. У таких випадках громадянське суспільство й вільна преса — критичні мірила сили влади у розвитку подій. Незалежна судова система — надійний захист від корупції та зловживань. Держава повинна мати змогу захистити людей, тобто вона зобов'язана мати монополію на використання сили. Ополчення та озброєні повстанці можуть стати причиною руйнування держави. Квазідемократичні держави можуть пройти електоральне випробування, але риштування для демократії залишатиметься ще слабким. Глина ще не схопилася. І урядовець із надто великими повноваженнями, який править за

допомогою указів і стоїть понад іншими інститутами, може стати причиною повернення до авторитаризму. Так нещодавно сталося в Туреччині й Росії та відбувається нині в Угорщині.

І нарешті, коли країна досягає стійкої рівноваги демократичних інститутів, можна сказати, що це консолідована демократія. Існує визначення консолідованих демократій як країн, у яких демократія стає «єдиним, у що можна грати в місті»¹, тобто безальтернативною.

Чим можуть допомогти люди поза системою?

Тепер ми підходимо до наступного складника інституційного ландшафту — до ролі зовнішніх акторів. Погодьмося, що перехід до демократії буде простішим, якщо місцеві сили добре організовані й здатні взяти владу та ефективно нею порадкувати. Думка про те, що демократію не можна накидати ззовні — безумовно слушна. Проте рідко буває так, що в місцевих жителів зовсім немає потягу до змін. Прибічники реформ можуть бути слабкими й розпороченими, і це не дивно, бо авторитаристи роблять усе, щоб так і лишалося. Але реформатори завжди знайдуть спосіб зробити так, аби їх почули, відтак нагадуючи нам, що, якщо буде вибір, то мало хто схоче, аби лідери й далі їх ображали. Сьогодні, коли соціальні ЗМІ переймаються тим, аби те, що трапилось у селі, там не залишилося, люди порівнюють своє становище із тим, що відбувається у широкому світі. Тож вони звернуться до чужинців по допомогу. І їхньою скрутою не можна нехтувати.

Сили, що живили демократизацію, примножилися від кінця Другої світової війни. Кордони не спиняють гарну організацію груп громадянського суспільства. Механізми міжнародної спільноти, яка підтримує демократичні засади, добре розвинуті. Такі організації, як «Міжнародна амністія», переймаються авторитарними режимами і тиснуть на найбільші держави, аби вони не підтримували зазначені режими. Такі неурядові організації, як «Дім Свободи», Національний фонд на підтримку демократії та Європейський фонд на підтримку демократії, підтримують свободу й захищають права людини. Міжнародні спостерігачі на виборах

---

¹ Цю фразу спопуляризували Хуан Хосе Лінц та Алфред Степан у вид. «Toward Consolidated Democracies», *Journal of Democracy*, April 1996 (Vol. 7, No. 2), 12—33. Вислів належить Джузеппе ді Палма. (Прим. авт.)

запроваджують тепер уніфіковані стандарти мирної передачі влади й називають режими, що ними нехтують. Країни, які щойно перейшли до демократії, діляться власними знаннями й досвідом із іншими. І Польща, й Угорщина заснували такі організації, як Польський фонд міжнародної солідарності та Міжнародний центр демократичних перетворень, для підтримки демократизації в таких країнах, як Бірма. Індія, чудова консолідована демократія, стала першим внескодавцем до Фонду демократії ООН. П'ятнадцять років тому Тайвань заснував Фундацію для демократії, що стала першою такою організацією за межами Європи, Північної Америки та Австралії.

Ба більше, іноземні допорогові організації часто наполягають на врахуванні їхньої думки з широкого спектра питань — від корупції й захисту прав людини до чесних виборів. Санкції проти авторитарних режимів потужно діють тоді, коли вони спираються на зовнішню економічну допомогу. День у день суверенність відмирає як спосіб захисту від поневолення у власній країні.

Не варто думати, буцімто ці підтримувані демократії — єдині зарубіжні сили. Куба здавна намагалася експортувати свою революційну ідеологію до Латинської Америки. Покійний Уго Чавес на початку XXI сторіччя агресивно використовував нафтове багатство Венесуели для впливу на вибори в регіоні. Роль Китаю в Африці далеко не лише політична; економічна допомога, що надається Китаєм без будь-яких умов, заохочує лідерів, які протистоять реформам. Саудівська Аравія підтримує в багатьох країнах прибічників жорсткої лінії. Незаперечним є глибоке втручання путінської Росії в політику України та інших частин Європи. Власне, глибина російського втручання в політику інших країн, навіть США, нечувана й небезпечна.

Тобто питання так не стоїть — «Чи відіграють іноземні країни якусь роль у процесі демократичних змін?» Якусь роль відіграють. Питання в іншому: «Якою буде ця роль, і хто її відіграє?»

Серед супердержав Сполучені Штати найпослідовніше дотримувалися думки, що суверенітет не забезпечує імунітетом від репресій. Цей принцип застосовується нерівномірно, але досі жоден американський президент його не відцурався. Американський глобалізм зумовив надмірну роль нашої держави в підтримці демократії.

Можливо, тому шаблон, використовуваний захисниками змін, дуже подібний до засад американської Конституції. Отці-засновники зосередилися насамперед на проблемі рівноваги — як зробити державу достатньо сильною для виконання ключових зав-

дань, але не настільки сильною, щоб загрозувати громадянським свободам. Медісон, Гамільтон та інші вважали цю рівновагу засадничою для стабільності демократії.

Важкий шлях до демократії

Америка знайшла стійку рівновагу, але шлях до неї був важким і часто сповненим насильства. Судові процеси щодо значення Конституції тривають і досі. Тож ця книжка починається з американської історії як підручника з інституцій консолідованої демократії та нагадування про те, що йти туди треба довго і там залишитися.

Потім ми розглянемо кілька останніх прикладів переходу до демократії. Усі вони стосуються вибору лідерів, народу й міжнародної спільноти, що обмежувався успадкованим інституційним ландшафтом.

Ми простежимо боротьбу Росії, України, Польщі, Колумбії та Кенії за стабільну демократичну рівновагу. Побачимо, як інститути опинилися під вогнем і як вони потім вижили. У розповіді про Колумбію йдеться про віднайдення найзручнішого місця між хаосом і авторитаризмом, яке ми називаємо демократією. Щодо України й Кенії остаточної думки ще немає. А Польща, яка колись вважалася консолідованою демократією, постала тепер перед новими викликами.

Невдала спроба Росії — нагадування про те, що квазідемократичні держави також можуть повертатися в минуле. Термін *термідор* пов'язаний із Французькою революцією і зупиненою демократизацією, після якої запанував терор і був проголошений імператор. Нинішня версія воюючих демократій пов'язана з історією виконавчої влади, розміри якої перевершують інші інститути. Ландшафт не позбавлений незалежних сил, але риштування, що їх підтримувало, розвалилося. Вони тепер залежать від ласки президента. Будь-який інституційний ландшафт у країні включатиме сили, які піддаються популістським впливам. Придивіться до електорату, що підтримує Ердогана в Туреччині, Орбана в Угорщині й Путіна в Росії, і ви зауважите принципову схожість: старші люди, жителі сільської місцевості, побожні люди та завзяті націоналісти.

У цих прикладах не йдеться про універсальні істини. Я з власного досвіду знаю про всі ці випадки, що дають нам урок про дорогу до свободи. За докладного розгляду ми бачимо, як люди шукають рівновагу, що притаманна всім демократіям.

Під цим кутом зору звернемося до Близького Сходу. Ми довідалися, що революційні зміни ускладнюють дорогу до демократії і що інституційний ландшафт несприятливий, а зовнішнім силам важко надати допомогу. Проте Близький Схід — складний, а інституційний ландшафт різноманітніший, ніж ми інколи визнаємо. Уряди там обслуговують великий діапазон режимів різних типів.

У цьому регіоні вирують пристрасті, але не можна безстроково відкладати кроки на шляху до заснування демократичних інститутів. Історії переходів за менш хаотичних умов, перерахованих нижче, стають уроком навіть для Близького Сходу. Разом вони оповідають про те, як недосконалі люди за складних обставин створюють інститути, що можуть поволі налагодити урядування... у мирний спосіб.

Дані для усіх трьох мап у цьому розділі запозичені з указаної нижче праці, що класифікує країни як демократичні на підставі рівня «змагальності» й «участі»; ці терміни у зв'язку із демократією вперше вжив дослідник Роберт Дал: Carles Boix, Michael K. Miller, and Sebastian Rosato, «A Complete Data Set of Political Regimes, 1800—2007», *Comparative Political Studies*, December 2013, Vol. 46, No. 12: pp. 1523—1554.

Американський досвід

Якось травневого вечора 2004 року, за годину до обіду, я зі своїми колегами, радниками з питань національної безпеки з Європи, попливла на невеличкому судні берлінськими каналами, щоб подивитися на відбудову «нової» німецької столиці. Екскурсія здавалася нескінченною, і я намагалася приховати свій дискомфорт від перебування на воді та трохи згладити враження від свого нещодавнього запального захисту перспектив демократії в Афганістані й Іраку.

Раніше того ж дня у відповідь на зауваження одного з моїх колег про те, що ні в Іраку, ні в Афганістані не було «традицій» демократії, я гостро запитала: «А які демократичні традиції були в Німеччині до 1945 року? Може, зловісний експеримент Кайзера? Бісмарка? Вибори Гітлера?» У Німеччині була доба Просвітництва, але власне демократичні цінності так і не прижилися. Щиро кажучи, мою реакцію спровокував погано прихований натяк на те, що в американців наївні погляди на поширення демократії. *«Краще бути наївною, ніж цинічною»*, — подумала я собі.

Того вечора на каналі я намагалася пом'якшити сказане, пояснюючи, що в Америці пішло чимало часу на формування демократії. Я пояснювала їм: «Американська Конституція народилася з компромісу між штатами, де були раби, і штатами, де рабів не було, а моїх предків вважали людьми на три п'ятих. 1952 року в Бірмінгемі мій батько не зміг зареєструватися на виборчій дільниці. А сьогодні Колін Павелл — держсекретар, а я — радник з питань національної безпеки. Люди можуть навчитися долати марновірства й самим правити в демократичних інститутах». Персональний характер моїх політичних коментарів трапив моїх колег зненацька. Вони, либонь, не уявляли, що через свою расу я по-іншому дивлюся на виклики демократії та її можливості.

Повертаючись до готелю, я почувалася щирою американкою, з оптимізмом уважаючи, що демократія для всіх, скрізь і в усі

часи — це правильно. Я збагнула, що ці переконання спираються на моє розуміння і досвід роботи з американськими інститутами.

«Ми вважаємо ці істини самоочевидними»

Незадовго до кінця мого перебування на посаді держсекретаря я пристала на давнє запрошення від покійного Аллена Вайнстайна відвідати Національні архіви й ознайомитися з документами. Насамперед я хотіла побачити «Прокламацію про звільнення рабів», що дала волю моїм предкам, точніше деяким із них. Як і більшість чорних американців, вони були і рабами, і рабовласниками. Моя прапрабабуся по матері Зіна народила п'ятьох дітей від різних рабовласників. Вона їх усіх виростила й тримала разом як родину. Моя прабабуся з батькового боку Джулія Гед мала прізвище рабовласника, який так добре до неї ставився, що навчив читати. Її стосунки з родиною Гедів залишаються таємницею; варто було подивитися на неї, аби зрозуміти, що її родовід, як і мій, мав на собі тавро рабства: моя ДНК на 50 % африканська й на 40 % європейська, а ще таємничих 10 % пов'язані з Азією.

Читаючи «Прокламацію», я чула ходу родини Райс, предків по батьковій лінії, і Рейз — по лінії матері. Я подивляла їхню непохитність у кайданах у цій найбрутальнішій інституції — у рабстві. Я прочитала їм невеличку молитву подяки й перейшла до Конституції, до різних договорів і угод, підписаних моїми попередниками — держсекретарями. Вже готуючись до виходу, я згадала, що ще не подивилася Декларацію незалежності.

Скільки часу минуло, відколи я читала її? І чи читала я її хоч раз від початку й до кінця? Ці запитання я не промовляла вголос, бо було трохи ніяково, що на останнє відповідь була: «Може, й так, ще ученицею в початковій школі в Брунетта С. Гілл, а може, й ніколи».

Тож я зупинилася, щоб прочитати Декларацію повністю й подумати, що в ній говориться про той момент, коли люди вирішують, що їм досить тиранії й гніту. Після піднесеної й знайомої риторики, що супроводжує засади рівності для всіх («Ми вважаємо самоочевидною істиною, що всі люди створені рівними»), документ перераховує численні закиди британській короні й самому королю Джорджу III. «Він грабував наші моря, талував узбережжя, палив міста, руйнував людям життя», — ідеться в ньому. «Наразі

він перекидає величезні армії найманців, щоб довершити справу смерті, розоруження й тиранії, що вже розпочалася з жорстокості й зрадливості, яким рівних не було і за доби варварства і які недостойні очільника цивілізованої держави». Ця літанія з потрясанням кулаками нагадує про те, що момент захоплення влади не найбільш придатний для раціональних роздумів про забезпечення щойно здобутих прав. Декларація, яка відкидає старий лад, безперечно, не є заснуванням нового.

Англоамериканці були етнічно гомогенною спільнотою, яка залишила Англію і понад сторіччя окупувала «Новий світ», а тоді почала думати про себе як про народ, окремий від британської корони. Постійне втручання в їхні справи об'єднало чималу частину їх на ґрунті невдоволення й розпачу і спровокувало сильне бажання відокремитися.

«Коли у плині людських подій, — написано в Декларації, — одна частина народу вважає за необхідне розв'язати політичні узи, які зв'язували її з іншою частиною народу, і прийняти перед лицем земних держав позицію, сепаратну й рівну, до котрої заохочують закони природи та Бог природи, скромна повага до думок людства вимагає декларування причин, котрі спонукують їх до відокремлення».

Америка була бідним краєм із великими можливостями (але тільки для тих, хто заради них працює), і тому вона приваблювала до себе відповідних людей. Старі соціальні класи й шляхетні верстви не подалися за ними до Нового світу, бо багатіям і владодержцям Європи комфортніше було залишатися на своєму місці. Величезні простори й можливість одержати землю за рахунок тубільного населення ще більше заохочували соціальну мобільність. Тож країна розвивалася, спираючись на сильні традиції права власності. Не маючи аристократичних верств до повалення, Америка з народження як держава була оптимальною *tabula rasa*.

Нинішній світ має надзвичайно високий рівень взаємопов'язаності, а от Америка народжувалася за простіших часів. Новини поширювалися на північ і південь уздовж Атлантичного узбережжя зі швидкістю, що вимірювалася тижнями, а не годинами. На переміщення людей і товарів витрачалися місяці, а не дні. Звісно, колоніальні часи були простіші, але не в усьому, і успіх американського експерименту наперед не був відомий. Навіть за багатьох переваг американці постійно перечіплювалися на шляху до стабільної демократії. Про це варто пам'ятати, бо люди борються і за менш сприятливих обставин.

Відомо, що революціонери ледве не зазнали поразки у війні за незалежність. Строкаті сили Джорджа Вашингтона наражалися не лише на кращий вишкіл британських військ, але й на слабкість інститутів, які виявилися нездатними організувати забезпечення солдатів. Род-Айленд відмовився сплачувати свою частку витрат на армію, Континентальний конгрес постійно втручався у питання військової стратегії й тактики (головний ад'ютант Вашингтона Александер Гамільтон не довіряв структурі уряду згідно зі статтями Конфедерації), а в справах дипломатії, скерованої на підтримку ведення війни, багато штатів укладали угоди з європейськими державами. Власне, Статті Конфедерації не утворювали виконавчі органи. Система була заслабка, щоб підтримувати інтереси нової республіки. Засновники знали з досвіду, що молодій державі потрібне дієдатне централізоване управління.

Але оскільки ця держава створювалася на відкиданні тиранії, люди підозріливо ставилися до створення уряду з надто широкими повноваженнями. Тож постала проблема створення достатньо сильних інститутів для захисту щойно здобутих прав людей, але й не настільки сильних, щоб становити для них загрозу. Ця принципова рівновага лежить в основі сум'ятливої історії створення американської Конституції. І з цим самим сьогодні пов'язані найважливіші виклики встановленню нового ладу на руїнах старого в країнах по всьому світі.

Наратив тих спекотних днів у Філадельфії — спекотних і в прямому розумінні, і в розумінні напруженості дебатів, — що започаткував американську Конституцію, можна знайти в низці праць¹. Досить сказати, що широковідомі історії про тогочасні зусилля показують, наскільки важко було творцям Конституції встановити рівновагу. І вони досягли дивовижного компромісу між конкурентними візіями та інтересами. Написання і ратифікація Конституції були інтенсивними політичними процесами, а не божественним осяянням, унаслідок якого з'явилися досконалі інститути. Джеймс

---

¹ Більше про Конституційний Конвент 1787 року *див.* Catherine Drinker Bowen, *Miracle at Philadelphia: The Story of the Constitutional Convention, May to September 1787* (Boston: Little, Brown, 1966); Richard Beeman, *Plain, Honest Men: The Making of the American Constitution* (New York: Random House, 2010); David O. Stewart, *The Summer of 1787: The Men Who Invented the Constitution* (New York: Simon & Schuster, 2007); Jack N. Rakove, *Original Meanings: Politics and Ideas in the Making of the Constitution* (New York: Alfred A. Knopf, 1996); Christopher Collier, *Decision in Philadelphia: The Constitutional Convention of 1787* (New York: Ballantine, 1986). Про ширший деталізований контекст періоду заснування й перші роки республіки *див.* Joseph J. Ellis's *Founding Brothers: The Revolutionary Generation* (New York: Alfred A. Knopf, 2000). (Прим. авт.)

Медісон у «Федералісті» № 40 пише: «Завше випадає робити вибір якщо не меншого зла, то БІЛЬШОГО, хоча й не ДОСКОНАЛОГО добра». В останньому записі «Нотаток федераліста» він зазначив: «Я не сподіваюся колись побачити досконалу роботу недосконалої людини». Слушність цього зауваження очевидна й через 220 років, коли ми оцінюємо зусилля тих, хто намагається встановити новий лад.

Далі ми розглянемо п'ять ключових аспектів інституційного задуму Отців-засновників. Я обрала саме їх, бо вони раз у раз повторюються в процесі демократичних переходів у минулому й нині в усьому світі.

По-перше, Засновники владнали справу з викликами створення інституційної рівноваги — між штатами й центром через федералізм і між різними складниками федерального уряду. По-друге, вони були сповнені рішучості обмежити роль збройних сил, аби гарантувати, що ті захищають країну, а не створюють загрозу політичному ладу. Вони зрозуміли, що держава повинна мати монополію на використання сили. По-третє, Засновники бачили тісний зв'язок політики й релігії з міццю держави й хотіли їх розвести. По-четверте, вони залишили простір для приватного сектора й появи громадянського суспільства. У цих царинах роль держави буде обмеженою, а особиста ініціатива процвітатиме. І останнє — вони заповіли своїм нащадкам дух конституціоналізму. Це дозволило поколінням американців домагатися своїх прав через звертання до принципів. Це був новий спосіб дати раду дразливій проблемі прав меншин, навіть тих, що їхні предки прибули до країни як раби.

Зведення підвалин

Сполученим Штатам пощастило мати Засновників, які інтелектуально й емоційно розуміли критичну вагу інститутів. До повстання їх підбурило саме неспроможність чи відсутність інститутів. Британські піддані мали права писані й традиційні, але ті права порушувалися необмеженою владою інших політичних акторів, передусім короля. Засновники вважали, що тільки створення інституційної системи захисту дозволить надати правам реальної ваги. Вони знали, що в стабільній державі особисті права мають реалізовуватися згідно з правилами, які всі люди розуміють і яким довіряють.

Тоді як примхи тиранів ніщо не спиняло, демократичні уряди спиралися на волю народу й обмежувалися ним. Але бажання

ПРО АВТОРА

Кондоліза Райс — професор-стипендіат фонду Деннінга на кафедрі глобального бізнесу та економіки в Стенфордській вищій школі бізнесу та професор політології в Стенфордському університеті. З січня 2005-го до 2009 року Райс працювала шістьдесят шостим держсекретарем США; вона стала другою жінкою та першою афроамериканкою на цій посаді. Райс також працювала помічником президента Джорджа В. Буша з питань національної безпеки (радник із питань національної безпеки) з січня 2001-го до 2005 року (теж перша жінка на цій посаді). Райс народилася в Бірмінгемі, штат Алабама, і отримала ступінь бакалавра з політології — *cum laude* і Фі-Бета-Каппа — в Денверському університеті; ступінь магістра — в Університеті Нотр-Дам і докторський ступінь — у Вищій школі міжнародних досліджень в Університеті Денвера. Райс є членом Американської академії наук та мистецтв і має 11 почесних докторських звань. Живе в Стенфорді, штат Каліфорнія.